стійкості.

Ми стоїмо на порозі. Передчуття цього майбутнього вже тут: у любові, що долає егоїзм; у творчості, що стирає межу між мистецтвом і життям; у солідарності, що перетворює колектив на мислячий і чуттєвий організм. Commūnis Universum Kósmos – не утопічний міраж, а логічний та історичний підсумок, що проростає крізь тріщини старого світу.

Неможливо – це залишатися колишніми. Неможливо – чіплятися за фрагментарність, коли тотальність стукає в двері. Душа, що зрозуміла свою природу як «перетворення форми форм», уже не може погодитися на роль пасивного відображення. Вона приречена на свободу.

Спочатку була Природа. Потім вона породила Життя. Життя породило Душу. Душа, пройшовши тернистий шлях від відчуття до розуму, виявила, що її підґрунтя — не в ній, а в діючій Людині. І тоді, здійснивши акт найвеличнішого самозаперечення, вона почала боротися за Свободу.

Психологія, як і личить науці про становлення, має мати сміливість зробити той самий крок: померти як обмежена дисципліна — щоб воскреснути як живий вогонь у серці єдиної Науки про Людину, яка творить свій світ за законами Істини, Добра і Краси.

У душі є початок, але немає кінця.

Іван Загрійчук (Харків)

ДУША І СУСПІЛЬНІСТЬ

Намагаючись осмислити проблему душі, звертаючись до історії філософії, ми находимо, що її усвідомлення в тій чи іншій мірі завжди було пов’язано з пошуком відповіді на питання про сутність, активність, життєвість тілесного буття людини. Так, наприклад, уже Аристотель вважав, що душа — це властивість природного тіла, якому притаманна можливість життя. Отже, з давніх давен, душа сприймалась як те, що дає життя, те, що є самим життям. В силу нематеріальності душі на початках її сприймали як повітря, дихання, те, що одухотворяє. І хоч, повітря, скажемо так, не зовсім є нематеріальною субстанцією, тим не менш воно принаймні є невидимим. Тим не менш, уже навіть таке тлумачення душі вказує на те, що проблема виходить за межі матеріальності, що явище, яке назвали душею, для свого осмислення та розуміння вимагає дещо іншого підходу, ніж сприйняття та освоєння предметів матеріального світу.

Але були й інші тлумачення душі. Так, наприклад, Демокріт вважав, що душа складається з невидимих, проте матеріальних утворень, якими є вогненні атоми. Таким чином, душа позбавлялась безсмертя і після смерті тіла вона також розкладалась на атоми, комбінація яких призводила до нових кінцевих, смертних утворень. У цьому вченні можна побачити завуальоване неприйняття розвитку та спадковості у розвитку. Очевидно, не випадково послідовник Демокріта Епікур зосередився на індивідуальному, особистому житті людини і проголосив

ідеалом людського існування атараксію, згасання життя. Надмірне зосередження на індивідуальному існуванні у своєму крайньому вияві веде до блокування виходу до інших людей, до розірвання процесу розвитку у поколіннях. Останнє означає якщо не припинення розвитку, то принаймні його стримування та гальмування. Воно не дає виходу, або, точніше, не реалізується в суспільних формах, дистанціюється від загального, від суспільного, того, що притаманне всім.

Отже, невипадково, як здається, на певних етапах інтелектуального розвитку людини в історії вічність душі трактувались як спрямованість у майбутнє. Її безсмертність розглядалась як нескінченність існування, як постійний розвиток, навіть тоді, коли душа та ідеї залишались вічними та незмінними, як наприклад, у Платона.

Сьогодні душа сприймається як характеристика індивіда. Проте, в намаганні осмислити її природу та сутність ми неминуче виходимо на духовність, на більш широкий обшир усвідомлення буття людини, яка існує не лише у світі матеріальних речей, а й виходить за його межі. Завдяки внутрішній діяльності «душі», «серця», людина виходить не лише за контури власного тілесного буття, але й вириваєтьсяз обмеженого індивідуального душевного простору, стає частиною загальної духовності народу, нації, людства.

До речі, давні уявлення про духовну сторону існування людини і світу також містили у собі визнання такого зв'язку. У Платона це були індивідуальні душі і Світова душа, у вченні Плотіна існувала ціла ієрархія душ і метою існування кожної окремої душі мислитель вважав возз'єднання з Єдиним, тим загальним, без якого одиничне існування позбавлене всякого сенсу. Єдине ж у нього це також нематеріальне утворення. Як Світова душа, так і Єдине нагадують дещо із того, що сьогодні ми називаємо духовністю.

Отже, поняття духовності, з одного боку, характеризує людину, її внутрішній світ, моральну налаштованість щодо оточуючих людей, людей близьких і дальніх, з іншого, — вказує на існування поза людиною певного духовного, нематеріального середовища, яке не зводиться до духовності окремої особистості, а є чимось більшим, тим, що формує окрему людину, її духовний світ. Причому сама людина, кожний окремий індивід в тій чи іншій мірі розвиває та вносить свою лепту у розвиток та збагачення духовності того цілого, суспільства, до якого він належить.

І тут виникає питання: яким чином і на основі яких закономірностей відбувається взаємодія і розвиток душі, як внутрішнього життя, духовності окремої людини, і духовності, як явища, що виходить за рамки індивіда і є спільним надбанням цілої низки поколінь?

Саме поняття духовності, яким ми характеризуємо як ступінь зрілості окремого індивіда, так і колективні надбання спільноти у сфері духу, свідчить про тісний взаємозв'язок та взаємозалежність людської душі від колективного духу, як і навпаки. Даний, вважайте, емпіричний факт виводить нас на можливість більш глибокого аналізу людської душі, на визнання її укоріненості у духовну спадщину безпосередньої спільноти, потенційно у духовні надбання світового людства.

Що означає сказане? Пізнання душі у філософському сенсі, на рівні

найвищих узагальнень, неможливе на виключному зосередженні на особі індивіда — неважливо пересічного, чи видатного своїми досягненнями. Такий підхід можливий для психолога, який займається конкретними проблемами пацієнта і то за умови, що філософське розуміння у нього, як кажуть, присутнє за замовчуванням. Теоретико-філософське осмислення людської душі та духовності окремого індивіда вимагає виходу у сферу загального, суспільного, суспільства.

Чи не є підтвердженням цього висновку той факт, що навіть на рівні буденної свідомості розрізняють людей духовних, душевних і таких, що позбавлені даних рис, хоч за всіма визнається наявність душі? Або навіть більш виразне висловлювання з цього приводу: є душа і є душонка. Чого ж не вистачає душонці? Очевидно, що таке зневажливе висловлювання спрямоване проти людини егоїстичної, зосередженої на собі, людини, яка в устремліннях своєї душі не бачить інших, нехтує ними, не проявляє інтересу до життя суспільства. Невипадково, кращі уми людства, аналізуючи духовність людини пов’язували її з мораллю, з виходом «у люди». На цьому зосереджував свою увагу І. Кант, цьому присвячена цікава стаття Е. В. Ільєнкова «Що таке особистість?». Із їхніх праць, і не тільки із їхніх, можна зробити висновок, що зрілість душі кожної окремої людини визначається тим, наскільки вона освоїла духовну спадщину своїх попередників, реалізувала у своїй діяльності всезагальну сутність людини, наскільки вона ангажована суспільними справами, долучена до загального, до суспільного.